

HÄPEÄN PÄIVÄT, PELON YÖT – LAPSUUDEN KOKEMUKSIA ONGELMAJUOVISTA VANHEMMISTA

Tarja Orjasniemi: *YTT, yliopistonlehtori, Lapin yliopisto*

Anne Kurvinen: *YTM, vammaispalvelun johtaja, Kuusamo*

tarja.orjasniemi@mlapland.fi, anne.kurvinen@kuusamo.fi

Janus vol. 25 (2) 2017, 127–143

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan lapsuuden kokemuksia elämästä juovan vanhemman kanssa aikuisena kirjoitettujen omaelämäkerronnallisten tarinoiden kautta. Aineistona on Alkon viisas vanhemmuus – Millaisen mallin annat lapselle? -ohjelman ja Kodin Kuvalehden yhdessä järjestämän Alkoholi & lapsuuteni -kirjoituskilpailun 53 tarinaa vuodelta 2009. Tarinoiden kirjoittajat ovat eläneet lapsuuttaan kuudella eri vuosikymmenellä (1940–2000-luvuilla), mutta kokemukset päihdeperheessä kasvamisesta ovat samanlaisia. Analyysi oli sekoitus aineisto- ja teorialähtöistä sisällönanalyysejä. Aineiston tarinat antavat rankan kuvan lasten määrittämästä arjesta juovan tai juovien vanhempien kanssa. Turvattomuus on selkeästi osa alkoholiongelmaisen perheen lapsen elämää. Pelon, häpeän, pettymysten ja väkivallan tai sen uhan kanssa eläminen on osa lapsen arkea. Juominen on yhteinen salaisuus, josta ei puhuta kotona eikä ulkopuolisille. Väkivalta ilmenee sen kaikissa muodoissa. Myös seksuaalisen väkivallan uhka on läsnä kun lapsen ympäristössä juodaan holtittomasti.

JOHDANTO

Suomalaiset käyttävät alkoholia eniten enemmän kotona. Juomisen kotiutumisen myötä myös humaltuminen kotiympäristössä on lisääntynyt. Naisten alkoholinkäytön lisääntymisen ja pariskuntien keskinäisen juomisen yleistymisen myötä yhä useammissa perheissä molemmat vanhemmat juovat lasta häiritsevästi. (Raitasalo 2004, 17; Mustonen & Österberg 2010, 82.)

Tutkimusten mukaan noin joka kymmenes suomalainen on kasvanut kodissa, jossa liiallinen alkoholinkäyttö tai muu vanhempien päihdeongelma aiheuttaa ongelmia. (Peltoniemi 2003). Lapsen näkökulmasta tarkasteltuna usein toistuva humalajuominen sekä siihen liitty-

vät riidat ja väkivaltaisuus määrittelevät alkoholinkäytön ongelmaksi. Vanhempien liiallinen alkoholinkäyttö kietoutuu usein muihin ongelmiin. Keskeistä ongelman määrittelyssä on myös lasten kokemat kielteiset tunteet kuten pelko, häpeä ja pettymykset. Kaikki alkoholiperheiden lapset eivät kärsi vanhempien alkoholinkäytöstä samalla tavalla, mutta ilman turvallista vanhemmuutta tai kiinteää suhdetta läheiseen ihmiseen lapsen on vaikea kasvaa aikuiseksi. Alkoholiongelma huolimatta vanhempi voi olla hyvä isä tai äiti lapselle ja selvänä ollessaan vanhempi voi olla aivan tavallinen. Perheen päihdeongelma on yleinen ja samalla aliarvioitu lapsen hoidon laiminlyönnin ja perheväkivallan muoto. (Holmberg 2003; Itäpuisto

2001; 2005; Pirskasen 2011; Takala & Ilva 2012.)

Tämän artikkelin näkökulma on vanhempien alkoholinkäytöstä lapsille aiheutuvissa haitoissa. Se kuvaa päihdeperheessä kasvaneiden aikuisten kokemusten muisteluja pelosta, häpeästä ja väkivallasta sekä sen uhasta osana perheen märkää arkea. Huomio on koetussa pahassa. Pahasta on haasteellista kirjoittaa. Riitta Granfeltin (2010, 137, 140) mukaan taistelu avuttomiin ja heikkoihin kohdistuvaa pahuutta vastaan on sosiaalityön tärkeimpiä tehtäviä, jos ei peräti tärkein moraalinen tehtävä. Kirjoittamalla pienen ryhmän tai vaikkapa yhden ihmisen kokemuksista hyvä teksti tehdään näkyväksi ilmiö, joka tavalla tai toisella koskettaa montaa muutakin. Huomion herättäminen on juuri sitä, mihin myös sosiaalityön teksteillä tulisi pyrkiä: epäkohtien, eriarvoisuuden, piiloon jäävän hädän ja ahdingon esiin tuomiseen lukijaa koskettavasti.

AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA

Lapsuus alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa ei ole marginaalinen ilmiö. A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus-toiminta on teettänyt aikuisväestölle kyselyjä lapsuudenkodin alkoholin käytön vaikutuksista vuosina 1994, 2004 ja 2009. Lasinen lapsuus -kyselyjen (1994 ja 2004) mukaan joka viides suomalainen raportoi lapsuudenkodissaan esiintyneen päihteiden liiakäyttöä, kun vuonna 2009 (N=1209) lapsuudenkodin liiallista päihteidenkäyttöä raportoi jo lähes joka neljäs suomalainen. Lähes joka neljäs kyselyyn vastanneista oli nähnyt kotona päihteidenkäyttöön liittyvää väkivaltaa ja joka kymmenes

oli itse joutunut väkivallan kohteeksi vuonna 2009. Lähes yhtä monelle kodin runsas päihteidenkäyttö on aiheuttanut erilaisia haittoja, kuten riitoja sekä häpeän ja turvattomuuden tunteita. Vain joka viidennessä tapauksessa joku aikuinen oli puuttunut vastaajan lapsuudenkodin päihteidenkäyttöön. Ilmiön yleisyyttä kuvaa myös se, että joka kolmas vastaaja tunsi perheen, jossa vanhemmat käyttivät liikaa päihteitä vuonna 2009. (Roine & Ilva 2010, 26–27.)

Ilmiön yleisyydestä huolimatta alkoholinkäytön sosiaalisten haittojen tutkimusperinne on ollut ohutta. Alkoholiongelmia on alettu tarkastella aiempaa enemmän juovan perheenjäsenen läheisten näkökulmasta. Varsinkin lapset ovat olleet pitkään näkymättömissä alkoholista käytävissä keskusteluissa, mutta tutkimustietoa vanhempien alkoholin käytön vaikutuksista tuotetaan yhä enemmän. Vanhempien alkoholin käyttöön yhdistetään negatiivisia asioita kuten vihaa, pelkoa, häpeää ja inhoa. Vastavia tuloksia on saatu myös kansainvälisissä tutkimuksissa. Tutkimusaiheen yleistymine Suomessa näkyy myös korkeakoulujen eriasteisina opinäytteinä (esim. Velleman & Orford 2001; Itäpuisto 2001; 2005; Holmila & Kantola 2003; Orford ym. 2005; Kelley ym. 2007; Ilva & Roine 2010; Kurvinen 2010; Pirskanen 2011; Törämä 2011).

Tutkimukset ovat laajentuneet juovista miehistä naisiin, äiteihin ja läheisiin sekä viime aikoina myös juoviin isiin (Holmila 1992; Holmila 2001; Holmila & Kantola 2003; Raitasalo 2004; Törämä 2011). Marja Holmila on julkaissut alkoholinkäytön haitoista läheissuhteis-

sa. Maritta Itäpuisto (2001; 2003; 2005) on tutkinut laajasti aikuisten lapsuudenkokemuksia alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa ja sitä, miten lapset selviytyvät haasteellisista oloista huolimatta. Tutkimukset kuvaavat myös alkoholistiperheen ja ympäristön välistä suhdetta leimautumisen ja hylkäämisen kautta. Artikkelimme avaa yhden ikkunan Itäpuiston (mt.) tutkimusten kohdeilmistöön, lapsuuskokemuksiin päihdeperheessä. Maisema, joka ikkunasta avautuu, on hyvin samankaltainen Itäpuiston (mt.) tutkimusmaiseman kanssa. Näkökulma ei kuitenkaan ole lasten selvitymisessä vaan koetussa pahassa. Suomalaiset tutkimukset ovat antaneet samankaltaisia tuloksia alkoholinkäytön haitoista läheisille kuin kansainväliset tutkimukset (esim. Velleman & Orford 2001; Orford ym. 2005; Orford 2013). Perheenjäsenten kokemukset ovat hyvin samanlaisia kulttuurista ja yhteiskunnasta riippumatta (Orford ym. 2005, 184–185).

Henna Pirskanen (2011) on tutkinut miesten kokemuksia ongelmajuovasta isästään. Isän juominen ja pojan kokemana emotionaalinen laiminlyönti on erityisen haitallista pojalle. Alkoholiongelma voi loitontaa isää ja poikaa toisistaan, mutta isän mieheys voi säilyä pitempää. Alkoholia käyttävään isään suhtautumiseen voi kietoutua niin lojaalisuutta, surumielisyyttä, ärtymistä kuin vihaakin. Viha liittyy erityisesti väkivaltaisiin isiin. Vain harvat tutkimukset käsittelevät parhaillaan päihdeperheissä elävien lasten kokemuksia ja sitä, miten heidän oikeutensa hyvään vanhemmuuteen toteutuvat (Roine ym. 2010). Tutkimustiedon puutetta paikkaa Lasinen lapsuus -toiminnan puitteissa vuonna 2011 toteutettu kysely 12–18-vuotiail-

le heidän aikuisten alkoholinkäyttöön liittyvistä kokemuksistaan (Takala & Ilva 2012, 2).

AINEISTO JA MENETELMÄ

Artikkeli perustuu lapsuuden omakohdaksiin kokemuksiin elämästä alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa. Aineistona on Alkon viisas vanhemmuus – Millaisen mallin annat lapselle? -ohjelman ja Kodin Kuvalehden yhdessä järjestämässä Alkoholi & lapsuuteni -kirjoituskilpailun satoa vuodelta 2009 (ks. Kurvinen 2010). Kirjoittajat pohjivat vanhemman alkoholinkäytön vaikutuksia kodin ilmapiiriin, alkoholinkäytön seurauksia sekä suhtautumistaan omaan alkoholinkäyttöönensä aikuisiässä. Aineisto sisältää 53 tarinaa, joista 43 oli naisten ja 10 miesten kirjoittamaa. Kirjoittajien ikäjakauma on 21–77 vuotta. Pääasiassa he ovat 1950- ja 1960-luvuilla syntyneitä. Lapsuuden kokemukset ajoittuvat eri vuosikymmenille. Naisten kirjoittamia tarinoita juovasta isästä tai isäpuolesta oli 31, juovasta äidistä tai sijaisäidistä kolme, juovista vanhemmista yhdeksän ja juovasta isoveljestä yksi. Miesten kirjoitukset kuvasivat joko isän tai isäpuolen juomista. Kirjoittajien naisvaltaisuus johtunee lehden lukijakunnasta. Kirjoittajat nimesivät tekstinsä nimimerkillä, josta ei käy ilmi ikä eikä välttämättä sukupuoli.

Tekstit ovat eripituisia vaihdellen puolesta A4-liuskasta 56:een sivuun. Kirjoitetut tarinat aineistona eivät anna mahdollisuutta täydentäviin tai tarkentaviin kysymyksiin. Osallistujat kirjoittivat heille tärkeistä kokemuksista ja tapahtumista eivätkä kirjoitukset kattaneet kaikkia kysymyksiä. Lähes kaikki

kirjoittajat kuvasivat alkoholinkäytön haitallisia seurauksia lapsuuden perheen elämään ("Minkälaisen ilmapiirin alkoholinkäyttö toi kotiisi? Pelkäsitkö?"), vaikka tehtävänanto pyysi kuvaamaan myös myönteisiä asioita ("Vai onko sinulla myönteisiä kokemuksia vanhempiesi ja aikuisten ihmisten alkoholinkäytöstä? Tuottiko se iloa ja yhteisyyttä perheeseesi tai perhejuhliisi?"). Näkökulmaksi nousi vanhempien alkoholinkäyttöön liittyvät haitat lasten kokemana.

Lukija käy läpi monenlaisia tunteita lukiessaan kuvauksia lapsena koetusta pelosta ja kaltoin kohtelusta. Aiheen sensitiivisyys kumpuaa yksityisyydestä, lapsuuteen liittyvästä häpeästä, salaisuudesta, syyllisyydestä ja traumoja aiheuttaneista tapahtumista. Tarinat ovat kuvauksia ja välähdyksiä rankasta lapsuudesta, josta kirjoittajat paljastavat vaikeita ja koskettavia asioita. Aineiston analyysi edellytti useita lukukertoja tutkijan etäännyttämiseksi sensitiivisestä aiheesta. Analyysi oli sekoitus aineisto- ja teorialähtöistä sisällönanalyysejä, jossa lukukertojen jälkeen nousi selkeästi esiin kahdeksan teemaa, joiden alle osia teksteistä koottiin. Teemat olivat perheen rutiinit, häpeä, pelko, pelottomuus, pettymys, väkivalta, turva ja juomisen malli. (Kurvinen 2010). Tässä artikkelissa tarkastellaan lasten kokemaa pahaa osana perheen märkää arkea. Lapsuudessa koettu turva tai vanhempien alkoholinkäytön vaikutukset omaan alkoholinkäyttöön aikuisena on rajattu tarkastelun ulkopuolelle (vrt. Kurvinen 2010). Aluksi kuvataan perheiden märkää arkea, sen jälkeen alkoholinkäytöstä aiheutuvaa häpeää, pelkoa ja väkivaltaa. Aineistositaattien lisäksi myös kurs-

voidut ilmaukset leipätekstissä ovat kirjoittajien tuottamaa.

MÄRKÄ ARKI

Vanhempien päihteidenkäyttö ja arjen sujuvuus on lapselle hankala yhtälö. Yleensä perheen rutiinit liittyvät arkeen ja sen jäsentymiseen, ruokailuihin, nukkumaanmenoon ja elämän rytmeihin. Lapselle arjen rutiinit sekä roolien selkeys luovat turvallisuutta ja jatkuvuutta. Päihdeperheessä nämä turvallisuuden perustekijät heikkenevät, sotkeentuvat sekä häviävät, ja lapsi joutuu oppimaan selviytyäkseen kekseliäisyyttä, joustavuutta ja asioiden järjestelykykyä. (Kujasalo & Nykänen 2005, 60–61.) Vanhempien kiintymyksenosoitukset lapselle, yhteiset aktiviteetit ja toimiva kommunikaatio voivat kuitenkin suojata lapsia vanhemman alkoholiongelman vaikutuksilta. Ne yhdistävät perhettä sekä tuovat turvallisuuden tunnetta ja jatkuvuutta lasten elämään, silloinkin kun vanhempi juo. Myös lapsen harrastukset ja perheen ulkopuolinen tuki voivat toimia suojaavina tekijöinä. (Wolin & Bennett 1984, 401–407; Backett-Milburn ym. 2008, 463.) Perheen sisäiset toimintamallit ja sosiaalinen tuki voivat tosin sanoen olla yhteydessä siihen, kuinka haitallisesti alkoholiongelmat vaikuttavat lasten elämään. Tämän lisäksi haasteellinen kasvuympäristö voi luoda lapselle ominaisuuksia, kuten sinnikkyyttä ja itsellisyyttä, joista voi olla hyötyä aikuisena (esim. Kelley ym. 2007; Orford ym. 2005), mutta kuten Itäpuisto (2005, 118) toteaa, on kääntöpuolena aina koettu avuttomuus ja voimattomuus.

Kirjoittajien suhtautuminen vanhempien juomiseen vaihtelee, mutta lähes kaikissa tarinoissa kirjoittajat kuvaavat ongelmallista juomista ja sen haitallisia seurauksia. Vanhempien juominen on voinut olla osa jokapäiväistä elämää niin, ”ettei siinä nähnyt mitään väärää.” Lapsi pystyy melko tarkasti määrittelemään vanhemman juomisen mallin eikä juominen pysy lapsilta salassa (esim. Velleman & Orford 1999, 121–124; Bancroft ym. 2005, 119–120). Runsas alkoholinkäyttö saattaa liittyä vanhemman sosiaaliseen piiriin ja olla osa sen yhteistä vapaa-ajanviettoa. Aineistossa oli kuvauksia juomisesta osana lähiyhteisöä.

Minun lapsuudessani aikuiset ryyppäsivät aina. Kesällä olimme koko suku...mökillä, viisi tätiäni perheineen ja oma perheeni. Jotenkin ryyppäminen tuntui kuuluvan asiaan, kaikki aikuiset olivat aina tosi hyvällä ja iloisella tuulella. (Liana)

Juopottelu on tällöin hyväksyttyä ja tavalliseen elämänmenoon kuuluvaa, vaikka *Lianan* kertomuksessa yhteiset juopottelut päättyivät yleensä riitelyihin, joita lapset joutuivat seuraamaan. Juovaan lähiyhteisöön liittyy lasten hyvinvoinnin kannalta kielteinen asia, sillä mitä märempi lapsen lähiyhteisö on, sitä vähemmän sieltä löytyy ulkopuolista tukea perheelle ja turvallisia aikuisia lapselle (vrt. Itäpuisto 2005, 90–93; Orford ym. 2005, 145–149).

Vastuu huolehtimisesta voi kuitenkin jäädä joko toiselle vanhemmista tai lapsille ja roolit kääntyvät pääläelleen, kun lapset alkavat huolehtia perheen arjen sujuvuudesta. Tämä voi tapahtua ilman, että kukaan huomaa siinä mitään omi-
tuista. (Kroll & Taylor 2003, 120; Ku-

jasalo & Nykänen 2005, 60–61; Bancroft ym. 2005, 112–117.) Tutkimusten mukaan alkoholiperheiden lapsilla on helposti epätavallisia rooleja, kuten perheen sankari, syntipukki, kadotettu lapsi tai maskotti (Peltoniemi 2003, 58). Näitä rooleja esiintyi myös tämän aineiston tarinoissa. Sankarilapsesta tulee huolehtiva pikkuaikuinen.

Sain huolehtia pienemmistä, kuunnella äidin huolia isän ryyppätessä ja isän katumuspuheita ryyppypytken jälkeen. (Nytytti)

Niinä kertoina, kun odottelin yksin kotona, soittelin puhelinluettelosta läpi lähiravintoloita ja ruinasin tulemaan kotiin. Yleensä lupasivat tulla baarien sulkemisen aikaan ja toisinaan puin niihin aikoihin vaatetta niskaan ja reippailin ravintolan eteen odottelemaan. Luultavasti tein tämän, jos saisin turvattua humalaisen hoippuvan kotimatkan. (Tästä selvisin)

Myös valtasuhteet sekoittuvat. Pirskanen (2011) kuvaa omassa tutkimuksessaan kuinka pojat kasvamisen myötä saavat rohkeutta asettua isää vastaan. Vallan siirtyessä lapset eivät enää pelkää juovaa vanhempaa. Tämä koskee niin poikia kuin tyttöjä. Kun vanhempi ei täytä vanhemmuuden kriteerejä, voi kunnioitus juovaa vanhempaa kohtaan muuttua ylenkatseeksi. Tähän liittyy myös luottamuksen menettäminen. (Itäpuisto 2001, 101–102; Orford ym. 2005, 38; Pirskanen 2011, 114; Takala & Ilva 2012, 4.)

Isä oli valehdellut päin naamaa, ihan kuin se oli valehdellut aina ennenkin. Kuulemma lupaukset on sitä varten, että niitä ei pidetä. Se oli sen mielilause ja se nauroi aina sen päälle, oli muka vitsi. (Poikamies)

Kevät saapui ja kevätjuhlat. Olimme harjoitelleet laulantaa ja muitakin esityksiä. Minut oli valittu laulamaan yksin laulu: olet äideistä parhain äitienpäivän kunniaksi. Odotin että äitini tuona päivänä olisi tullut minun vuokseni. Ei tullut. (Hilpi Mäentäka)

Aineistossa oli koskettavia kuvauksia lupausten rikkomisista, jotka muistettiin edelleen hyvin yksityiskohtaisesti. Vanhempi saattaa päihtymyksensä takia tuottaa lapselle pettymyksiä hyvin merkityksellisissäkin asioissa.

HÄPEÄ VANHEMMAN JUOMISESTA

Sekä Suomessa tehtyjen että kansainvälisten tutkimusten mukaan häpeä, inho, viha ja pelko ovat yleisiä päihdeperheessä kasvaneiden nuorten kokemuksia (esim. Holmila 2003; Itäpuisto 2003; 2005; Orford ym. 2005; Johnson & Stone 2009). Lasinen lapsuus -toiminnan kyselyssä (N=841) noin puolet nuorista oli kokenut häpeää vanhempien juomisen takia (Takala & Ilva 2012). Häpeä koetaan hyvin kokonaisvaltaisena tunteena, ”jämmityksessä ja häpeässä” eletään ja sitä pelätään. Lapset häpeävät vanhemman juomista ja juovaa vanhempaa, mutta erityisen häpeällisenä koetaan kun kaverit näkevät vanhemman humalassa. Lapsi pelkää joutuvansa kiusaamisen kohteeksi tämän takia (Holmila 1992, 61; Itäpuisto 2005, 95; Bancroft ym. 2005, 121). Vanhemman juomista hävetään hyvin arkisissa asioissa, joissa lapsi voi kokea ulkopuolisten paheksuntaa sekä juovaa vanhempaa että koko perhettä kohtaan

Ei voinut kavereita käskeä kylään, kun isä oli useimmiten humalassa. (Tunteet pinnassa).

Ja se häpeä kouluikäisenä, joulujuhlat, kevät, juhannus ja muut perhejuhlat... isä häiritsi tuttavien ja naapureiden kotirauhaa. (Alkoholistin lapsi)

Häpeä tarttuu ja tartuttaa perheen ja koko suvun, sillä juomisen pelätään tahraavan suvun maineen (vrt. Itäpuisto 2003, 37; Holmila 2003, 83–84; Itäpuisto 2008, 40). Tarinoissa kavereiden, pihan, koulun ja naapuruston ohella varsinkin pienet maaseutuyhteisöt näyttäytyvät rankkoina kasvuympäristönä päihdeperheiden lapsille.

Pienessä maaseutuyhteisössä puhuttiin juopista halveksivasti, alkoholisti oli paha leima koko perheelle. (Alkoholistin lapsi)

Koko perhe leimataan, koska juovan vanhemman käytös ja elämäntapa poikkeavat yhteisön sallimista rajoista. Satu Apon (2001) mukaan lasten leimaaminen liittyy käsityksiin juoppouden periytymisestä ja ajatukseen pitää määrät suvut erillään kunnollisista suvuista. Jokapäiväinen elämä hankaloituu leimautumisen takia ja ihmiset osoittavat ilmein, elein ja sanoin, ettei seurustelu päihdeperheen lasten kanssa ole toivottavaa. Ympäristön syrjivä suhtautuminen on tullut esille aikaisemmissakin tutkimuksissa (ks. Velleman & Orford 1999; Holmila 2003; Itäpuisto 2005; Orford ym. 2005; Takala & Roine 2013). Perhe voi syrjäytyä yhteisöstä myös vetäytymällä siitä itse. Syrjäytymistä vahvistaa muiden sosiaalisten ongelmien, erityisesti mielenterveysongelmien kasautuminen perheeseen (Pitkänen ym. 2014). Sosiaalisesti syr-

jäytyneissä perheissä lapset ovat turvatomampia ja haavoittuvaisempia juovan vanhemman vallan alla kuin perheissä, joissa ympärillä on lapsen kannalta turvallista verkostoa.

Lapset tiedostavat myös naisten juomiseen liittyvän paheksunnan, joten äidin juomiseen liittyy vielä erityistä häpeää. Kulttuuriset mielikuvat äidin ensisijaisuudesta vanhempana elävät edelleen vahvana ja äitien ongelmallinen juominen on tarkemmin ja pidempään piilotettua ulkopuolisilta. Äidit myös kontrolloivat itse omaa juomistaan useammin kuin isät tai miehet ylipäänsä. (ks. Holmila 1992; Itäpuisto 2005; Pitkänen 2006; Halme 2009; Törmä 2011.)

En puhunut äidin asiasta koskaan kenellekään, koska niistä piti olla hiljaa. (Miia)

Kukaan ei välttämättä kehota lasta salaamaan vanhempien juomista, vaan salailu syntyy juuri häpeän kautta (vrt. Takala & Roine 2013, 28). Vanhemman juomisesta tulee perheen yhteinen salaisuus, jonka häpeä ja syyllisyys sineitöivät. Puhumattomuuden lisäksi lapset saattavat omalla toiminnallaan piilotella salaisuutta.

Me lapset salattiin isän juominen muilta, en tiedä miksi niin teimme, mutta jokin ajoi tähän. (Kaiken kokenut)

Laitinen (2004, 118) kirjoittaa lapsen seksuaalisen hyväksikäytön salailun yhteydessä samasta asiasta. Lapsi salaa, koska kukaan muukaan lähipiirissä ei puhu asiasta. Vähitellen lapsi ymmärtää, että asia on niin hävettävä ja salattava, ettei siitä puhuta. (mt., 118.) Lapsi voi luulla, että vanhemman juominen on hänen

syynsä ja vain hänen vanhempansa juo (Jähi 2003, 198). Tarinoissa lapset puhuvat harvoin kodin alkoholinkäytöstä ulkopuolisille.

Pienenä tyttönä luulin, että vain meidän perheessä ja suvussa juodaan. Kukaan luokkatoveri ei kertonut, että hänen perheessään käytetään alkoholia. Vasta vanhemmallani iällä ymmärsin, että ehkä hekään eivät halunneet puhua siitä ääneen. (Tyttär)

Myös aikuinen itse voi käskää lasta olemaan hiljaa juomisesta, jolloin hän sitoo lasta entistä tiukemmin yhteiseen salaisuuteen. Lasta jopa ”vannotetaan” olemaan puhumatta. Perheen kulisessa ja pidetään yhteisvoimin pystyssä (vrt. Pakkanen 2010, 74). Salailulla lapsi voi tietoisesti suojella vanhempaa juomisen ilmitulon seurauksilta ja puhumattomuus voi jatkua jopa vuosikymmeniä. Tämä ei ole pelkästään suomalainen ilmiö, vaan se on tullut esille kansainvälisissäkin tutkimuksissa (esim. Velleman & Orford 2001; Orford ym. 2005; Bancroft ym. 2005; Kelley ym. 2007). Ongelman salaaminen on muuri, joka estää avun hakemisen ja saamisen, eikä juovan vanhemman käytöksestä ja sen aiheuttamasta mielipahasta puhuta edes perheen kesken.

Seuraavana päivänä asia oli laitettu maton alle ja ei niistä sen jälkeen keskusteltu. (Hannah)

Tällä tavalla lapsi oppii vanhemmilta mallin, jossa vaikeista asioista ei puhuta. Lapset voivat vältellä asiasta puhumista ei-juovan vanhemman kanssa, koska hänelle, yleensä äidille, ei haluta aiheuttaa enempää murhetta. (ks. Itäpuisto 2001; 2003; Holmberg 2010.) Tarinoista välittyy kuva, että perheen salaisuus-

desta puhutaan usein vasta ongelmaisen vanhemman kuoltua.

Itse juomisen lisäksi myös sen välilliset seuraukset tuottavat häpeää. Lapsen arjessa vanhemman juominen voi näkyä köyhyytinä, rahavaikeuksina ja lapsille tärkeiden tavaroiden puutteena. Kun vanhemmista toinen huolehtii perheen taloudesta toisen juodessa, on talous tiukoilla. (Itäpuisto 2003, 42; Itäpuisto 2005, 78; Pirskanen 2011, 108; Takala & Ilva 2012, 4.) Tarinoissa tuotiin esiin kuinka köyhyys näkyi lasten vaatetuksessa ja vaatimattomana kodin sisustuksessa sekä oman viikkorahan puutteena. Äärimmäisissä tapauksissa lapset olivat joutuneet kodittomiksi vanhempien juomisen takia.

PELON ILMAPIIRI

Päihdeperheen ja psyykkisestä sairaudesta kärsivän perheen lasten elämää leimaa usein syvä turvattomuuden tunne. Lasten turvattomuuden tunne liittyy arkipäivän kaaottisuuteen, huolenpidon ja emotionaalisen tuen puuttamiseen, vanhemman käyttäytymisen arvaamattomuuteen ja erilaisiin kriisitilanteisiin. (Jähi 2003, 197; Kroll & Taylor 2003, 118–119; Takala & Roine 2013, 28–30.) Humalainen vanhempi tuntuu harvoin mukavalta, mutta näin tehdessään hän on ollut tavallista rennompi ja leikkinyt lapsen kanssa. Humalajuominen koetaan lapsen taholta ongelmaksi, vaikka se ei aiheuttaisi väkivaltaa tai muita vakavia seurauksia. (Itäpuisto 2005, 73; Holmberg 2010, 80–81.) Pienet lapset eivät ymmärrä miksi aikuinen käyttäytyy ristiriitaisesti.

Selvin päin isä oli kártyyinen ja ei hänen kanssaan voinut keskustella mistään, mutta juovuksissa ollessaan puhetta tuli senkin edestä. (Hannah)

Lähes kaikissa kirjoituksissa kuvataan vanhemman alkoholinkäytöstä aiheutuvaa pelkoa. Joihinkin pelottaviin tapahtumiin liittyvät muistot ovat voimakkaita vielä vuosikymmenten jälkeen ja kirjoittajat pystyvät kuvaamaan tilanteita hyvin yksityiskohtaisesti. Useissa tarinoissa pelot liittyvät humalaisen isän odottamiseen ja vanhempien äänekkääseen riitelystä yöaikaan. Tämä sama pelko esiintyy aikaisemmissakin tutkimuksissa (esim. Itäpuisto 2005; Orford ym. 2005; Bancroft ym. 2005). Pelkoon liittyy uhka väkivallasta.

Ollessani murrosikäinen pahinta oli keskellä viikkoa yöt. Isä tuli humalassa kotiin ja äiti aloitti riidan huutoa, melua, syyttelyä. Meteli oli niin kovaa, ettei saanut nukkuttua ja naapurit kuulivat. (Jääkukka)

Lasten nukkumisen häiriintyminen ja estyminen on yleistä päihdeperheissä (esim. Velleman & Orford 2001; Itäpuisto 2001; 2005; Takala & Ilva 2012). Suomalaisen alkoholikulttuurin ”klassinen perhekohtaus”, jossa Turmiolan Tommi ajaa perheen kartanolle (Apo 2001, 143), toistaa itseään yhä uudelleen ja uudelleen suomalaisissa kodeissa.

Tavanomaiseen perhe-elämään kuuluu tapoja ja rituaaleja erilaisissa tilanteissa tai juhlapäivien vietossa. Nämä rituaalit jäsentävät lasten ajankulkua, luovat elämään ennakoitavuutta ja lisäävät perheen yhteenkuuluvuuden tunnetta. Päihdeperheissä tilanne on toinen. Lapsen pelkäävät jo etukäteen loma-aikaa tai juhlapäiviä, jolloin juovalla vanhem-

malla tai vanhemmilla on monta päivää aikaa juoda (vrt. Orford ym. 2005, 38). Erityisesti juhannus ja lasten juhlanan pidetty joulun erottuvat tarinoissa ja saavat pelottavia vivahteita. Koskettavaa on, että lapset eivät odota joulua vaan pelkäävät kuinka ”joulusta selvitään”.

Kaikki lapsuuteni viikonloput, joulut ja juhannukset menivät samaa rataa, aina oli isä päissään ja ukkokööri paikalla. (Anteeksi on annettu).

Juovan vanhemman käyttäytymistä on vaikea ennakoida, joten lapset odottavat koko ajan jotakin pahaa tapahtuvaksi. Vanhemman juomaton kausi voi olla lapselle uuden juomaputken odottamista. ”Jatkuva pelon ilmapiiri” seuraa lasta kodin ulkopuolellekin. Koulussa ollessaan lapset saattavat pelätä isä pahoinpitelevän äitiä kotona. Myös aikaisempien tutkimusten mukaan lapset pelkäävät erityisesti äidin puolesta (esim. Itäpuisto 2001; 2003).

Sai pelätä äiti on tapettu koulupäivän aikana. (Jatkuva pelon ilmapiiri)

Pelko ja varuillaanolo toistuvat lähes jokaisessa tarinassa ja lapsilla on hyvin vähän mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, mikä heitä pelottaa. Orfordin (2013, 207–213) mukaan perheenjäsenet voivat reagoida päihdeongelmaisen vallankäytön edessä joko sietämällä, puutumalla tai vetäytymällä. Pienet lapset ovat kuitenkin avuttomia vanhemman päihdeongelman hallitessa perheen arkea. Kun vanhempi on selvin päin, voi hän ylenpalttisesti anoa lapseltaan anteeksiantoa ja sovitusta ”hyvitysseteileillä” juomiselleen.

Lapsuuteni oli yhtä helvettiä ja epävarmuutta siitä, lyödäänkö vai lahjotaanko antamalla 10 mk, että saadaan lapsi pois jaloista. (Viinapullon varjossa varttunut)

Lapset kehittävät erilaisia tapoja selviytyä pelon ilmapiirissä (vrt Itäpuisto 2005; Orford ym. 2005). Vanhemman juomisen tai krapulan aikana lapset ovat hiljaa ja huomaamattomia, ”ettei isä olisi suuttunut.” He kuulostelevat vanhempien tunnetiloja ja yrittävät käyttäytyä niin, etteivät ärsytä juovaa vanhempaa.

Sunnuntaista alkaen isä oli pahantuulinen ja kärtyinen krapulansa ja kenties jonkinlaisen ”morkkiksen” takia, siinä meni ehkä tiistaihin, torstaina oli jo hirveät viinantuskat ja me penskat saatiin melkein hengittämättä hiippailla kotonamme, ettei oltaisi vain mitenkään ärsytetty isää, joka raivostui aivan olemattomista äänistä ja lasten normaaleista kisuamisista. (Anteeksi on annettu)

Koko perheen elämä noudattaa vanhemman juomisen viikkorytmiä. Ilmapiiri ei ole koskaan rento ja ”mikään ei ollut kuten muilla kavereillani” (vrt. Itäpuisto 2003; Pirskanen 2011). Vanhempien avioero ei välttämättä tuo helpotusta lapsen pelkoihin. Pelot voivat liittyä etävanhemman tapaamiseen. Virallisista sopimuksista huolimatta juova vanhempi ei välttämättä kykene noudattamaan sovittuja tapaamisaikoja tai tulee tapaamisiin humalassa. Vanhempien eron myötä lapsella saattaa olla kaksi märkää kotia ja jopa kaksi juovaa aikuista lisää.

LAPSI VÄKIVALLAN KOHTEENA

Päihdeperheessä kasvavalle lapselle tulee väkivalta vääjäämättä tutuksi. Tutkimusten mukaan väkivalta ja riitely kietoutuvat alkoholiongelmiin perheissä. Juominen tuo perheeseen taloudellista puutetta, köyhyyttä, riitoja ja poissaoloa, mutta vahingollisin vaikutus on kuitenkin isän taholta tapahtunut fyysinen väkivalta. (esim. Itäpuisto 2001; 2003; 2005; Velleman & Orford 2001; Orford ym. 2005.) Väkivaltaa on vaikea erotella ja monessa tarinassa väkivallan muodot kietoutuvat toisiinsa. Useimmissa tarinoissa lapseen kohdistuu ainakin henkistä väkivaltaa, mutta hämmästyttävän monessa tarinassa lapsi itse joutuu fyysisen väkivallan kohteeksi. Lasta lyödään nyrkillä tai ”kättä pidemällä”, piestään, tönitään, revitään tukasta tai uhataan tappaan.

Revin isän pois äidin kimpusta, isä löi nyrkillä minua suoraan toiseen poskeen. (Tyttö Karjalasta)

Istuin yksin kylmän saunan lauteilla ja odottelin kun poliisit hakivat isän joka oli uhanut tappaan meidät kaikki. (Nyytti)

Myös juovat äidit voivat olla väkivaltaisia lapsiaan kohtaan. Äidin päihdeongelma voi altistaa fyysiselle tai seksuaaliselle väkivallalle vielä enemmän kuin isän päihdeongelma. (Walsh ym. 2003.) Väkivalta voi liittyä myös sisarusten väliisiin suhteisiin.

Kai isoveljenikin oireili; hän teki minulle hyvin vakavaa väkivaltaa; löi aina kättä pidemällä ja latasi pyssyä ja painoi minun päähän, että ampuu. (Mustaruusu)

Perheen isä on pahoinpidellyt poikaa ja isän kuoleman jälkeen poika pahoinpiteli pikkusiskoaan. Tutkimusten mukaan lapsen pahoinpitely näyttäisi siirtyvän sukupolvelta toiselle noin joka kolmannen kohdalla ja väkivallan siirtyminen estyy jos lapsi saa rakkautta ja emotionaalista tukea (Holmila ym. 2008, 424). Väkivallasta traumatisoitunut ilman rakkautta jäänyt lapsi siirtää pahaa oloaan edelleen. Tarinoissa on tarkkoja kuvauksia väkivaltatilanteista vuosien ja jopa vuosikymmenten takaa. Asiat eivät unohdu ja vielä aikuisenakin fyysisen väkivallan muistelemisen tuntuu pahalta (vrt. Holmila 1992, 6). Lyönnin jäljet häipyvät ajan myötä kehosta mutta henkiset arvet eivät välttämättä koskaan.

Henkinen väkivalta lapsen kohdalla liittyy mitätöimiseen, raivoamiseen, valvottamiseen, uhkailuun ja vanhempien riitelyyn (ks. Itäpuisto 2001; 2005; Pirskanen 2011). Tarinoissa lasta nöyrytetään ja mitätöidään monin tavoin. Vahvasti humaltunut vanhempi ei pysty kontrolloimaan sanomisiaan ja saattaa siten haavoittaa lapsen kehittyvää itse-tuntoa.

Paskaa sylkisin sinun päällesi, jos tuollainen nainen olisi tarjolla. Tämä kosketti minua hyvin syvältä ja arvotti minua naiseksi kasvamisessa sekä jollain tapaa kertoi siitä, mitä hän ajatteli minusta herkässä murrosiässä. Olen ajatellut sitä monesti aikuisenakin. (Mariana)

Lapsen joutuminen arvostelun ja ruman puheen kohteeksi on yleistä muiden tutkimusten mukaan (Itäpuisto 2003, 42; Takala & Ilva 2012, 4). Humalainen vanhempi saa käyttäytyä miten tahansa ja jos lapsi käyttäytyy humalaisen mie-

lestä huonosti, on lapsen pyydetävä anteeksi, ”koska isälle ei puhuta noin”.

Aineiston tarinoissa lapsi saattaa olla hyvinkin nuori, jopa alle kouluikäinen, kun hänelle tarjotaan alkoholia. Aineistossa on myös tapaus, jossa äidin ostaman ”juhlalikköripullon” juotuaan teini-ikäinen tyttö sammuu pakkaselä hanteen ja on vähällä kuolla. Toinen lapsen turvallisuutta koskeva asia on rattijuopumus (vrt. Bancroft ym. 2005, 119). Tarinoissa ongelmaisen isän humalassa ajaminen on ollut joidenkin lasten arkipäivää. Näitä tarinoita lukiessa ei voi olla pohtimatta sitä, kuinka moni asiasta on tiennyt siihen kuitenkaan puuttumatta. Lapsen hoidon laiminlyönti tulee tarinoissa esille myös nälkänä. Erilaiset yhteiskunnan tarjoamat etuudet eivät ohjaudu lapsen hyvinvoinnin tukemiseen vaan vanhempien juomiseen (vrt. Itäpuisto 2005, 78–79). Lapset eivät näe nälkää pelkästään puutteen takia vaan juova vanhempi voi rajoittaa perheen syömistä tai lapsi jätetään ilman ruokaa vanhemman syödessä itse.

Seksuaalisen väkivallan uhka on läsnä, kun lapsen ympäristössä juodaan holtittomasti. Tutkimuksissa on tullut esille päihdeperheissä eläneiden lasten kokemaa seksuaalista ahdistelua (esim. Barber & Gilbertson 1999; Velleman & Orford 2001; Itäpuisto 2003). Riski joutua hyväksikäytön kasvaa lapsilla, joiden päihdeongelmaisen äidin elämää sävyttää kaoottisuus sekä vaihtuvat miessuhteet ja juomakumppanit. Tytöt ovat varsin suojaamattomia, kun äidistä ei ole turvaa eikä tukea, ja äiti omalla toiminnallaan mahdollistaa jopa tietoisesti hyväksikäytön. Tutkimustietoa asiasta on vielä vähän, mutta esimerkiksi

Flemingin ym. (1997) tekemän tutkimuksen mukaan äidin päihdeongelmat ovat yhteydessä etenkin tyttöjen kasvatukseen riskiin joutua perheen ulkopuolisen henkilön seksuaalisesti hyväksikäyttämäksi. Tarinoissa on muutamia kuvauksia seksuaalisesta väkivallasta ja sen uhasta sekä kaksi tarinaa, jossa kerrotaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä. *Miinan* hyväksikäyttäjä on sijaisäidin tuntema mies ja kertomuksen perusteella vaikuttaa siltä, että sijaisäiti on tiennyt hyväksikäytöstä.

Sijaisäiti kehotti, minua olemaan reipas ja pystyttämään teltan takapihallemme ja ”uudistamaan” sen yöpymällä siellä ennen leirin alkua tuon miehen kanssa. Otaksun olleeni tuolloin 7-9 vuotias.

Toisessa tarinassa kirjoittaja joutuu isäpuolen hyväksikäytön kohteeksi ollessaan yhdeksänvuotias.

Ei tosin niin kuin aikuiset tekevät, vaan sormella samalla vetäen itse käteensä... Maailmani oli seksuaalisviritteistä. Luulin että kaikki ikäiseni pojatkin haluavat sitä samaa kuin isäpuolenikin. En juuri asioista tiennyt, epätoivon vimmallalla vain etsin hyväksyntää ja rakkautta. (Hilpi Mäentaka)

Laitisen (2004, 122–123) mukaan sukupuoliistettu lapsuus vaatii uhria asetumaan aikuisen rooliin. Lapsi alkaa käyttäytyä olettamansa roolin mukaisesti. Seksuaalinen hyväksikäyttö jää lapsuudessa usein paljastumatta ja häpeä on merkittävin hyväksikäytön salaamiseen vaikuttanut tekijä (Laitinen 2004; Laiho 2006). Olettaa voi, että häpeän ja syyllisyyden kietoutuessa vanhemman juomisen lisäksi seksuaaliseen hyväksikäyttöön, on salaisuus vieläkin syvemälle haudattu perheessä.

VANHEMPAAN KOHDISTUVA VÄKIVALTA

Lapsi joutuu näkemään humalaisen vanhemman käyttämää fyysistä väkivaltaa toista vanhempaa kohtaan. Lähes jokaisessa väkivaltaa kuvaavassa tarinassa kirjoittaja kertoo äitiin kohdistuvasta väkivallasta. On selvää, että vanhempien välisen väkivallan todistaminen vaikuttaa haitallisesti lapsiin. Tutkimusten mukaan puolison alkoholinkäytön lisääntyessä useampaan kertaan viikossa, yleistyy naisten kokemana väkivaltaa kaksinkertaiseksi. Naisen oma humalajuominen lisää väkivallan riskiä kaksinkertaiseksi verrattuna niihin naisiin, jotka eivät koskaan humallu. (Krug ym. 2002, 109; Husso 2003, 43, 79; Nicholas & Rasmussen 2006, 56; Kallström Cater 2007, 39–40.) Tarinoissa äitiä lyödään nyrkillä, kuristetaan, revitään hiuksista, uhataan joko kirveellä, puukolla tai ampuma-aseella sekä raiskataan lapsen nähden.

Isä kuristaa äitiä niin kauan, kunnes kasvojen väri oli muuttunut sinertäväksi. (Tytär alkoholistien perheestä)

Hirveän riidan päätteeksi isä hakkasi äidin ja uitti jossain lammessa... Saunaan raahasi sitten äidin. (Huono lapsuus)

Väkivallan teot tapahtuvat juovuksissa ja lasten nähden. Näitä tekoja ei voi puolustella millään tavalla. Lapsen vaikuttaa väkivallan näkeminen, vaikka häntä itseään ei uhattaisikaan. Väkivaltaa todistamaan joutuneet lapset voidaan rinnastaa lapsiin, joita on pahoinpidelty, sillä he kärsivät samanlaisista käyttäytymisen ja mielenterveyden häiriöistä. Tämän lisäksi väkivaltaisen isän sekä alistuvan äidin roolimallit muokkaavat lapsen käsityksiä parisuhtees-

ta. Ne miehet, joita on pahoinpidelty lapsina tai ovat nähneet äitiinsä kohdistuvaa väkivaltaa pahoinpitelevät vaimojaan muita yleisemmin. (Krug ym. 2002, 120, 126; vrt. Pirskanen 2011.)

Äitiin kohdistuu suoraan haukkumista, asioista saarnaamista, huorittelua ja ”henkistä lyttäämistä” ja äidin poissa ollessa lapset joutuvat kuuntelemaan äidin mitätöimistä. Jatkuva äidin aliarvioiminen vaikuttaa lapsiin eikä kukaan perheessä voi hyvin. Nämä asiat toistuvat muissakin tutkimuksissa (vrt. Itäpuisto 2001; 2005). Muutamassa tarinassa kuvataan äitiin kohdistunutta seksuaalista väkivaltaa. Raaimmissa tarinoissa on nähty isäpuolen raiskaavan äidin ja todistettu, kun isä puukolla uhaten vaatii äidiltä seksiä. Lapset näkevät ja kuulevat ikäänsä nähden liian varhain seksuaalisuuteen kuuluvia asioita. Heillä ei ole vielä ymmärrystä käsittää, mitä vanhempien välillä tapahtuu, eikä asioista jälkepäin puhuta. (vrt. Itäpuisto 2003, 42.)

Tarinoista ilmenee, että väkivalta voi jatkua vuodesta toiseen kenenkään siihen puuttumatta. Niitä lukiessa hämmentyy äitien kykenemättömyydestä lähteä tai puuttua lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan, mutta voi olla, että jatkuvan henkisen väkivallan kohteena oleminen vie itsetuntoa ja siten rohkeutta toimia. (vrt. Husso 2003, 324; Itäpuisto 2005, 83; Orford ym. 2005, 26–27; Piispa & Heiskanen 2009, 46–48.) Husson (2003, 327) mukaan väkivallan kohteena olemisen haavoittavuus ja traumatisoiva voima liittyy olennaisesti siihen mitä merkityksiä väkivallalle ja sen kohteena olemiselle annetaan ja miten se ymmärretään, määritellään ja tulkitaan. Keskeistä väkivaltaongelman

ratkaisemisessa on sosiaalinen tuki (vrt. Orford ym. 2005, 2–3). Ehkä tämä on se asia, mikä näiltä perheiltä on puuttunut. Juominen on ollut perheen salaisuus eikä siitä ole puhuttu ulkopuolisille. Osa tarinoista ajoittuu myös vuosikymmenille, jolloin parisuhdeväkivalta oli vielä huonosti tiedostettu sosiaalisena ongelmana eikä palvelujärjestelmä ollut sitä tunnistanut.

POHDINTA

Tarinoiden kirjoittajat ovat eläneet lapsuuttaan kuudella eri vuosikymmenellä (1940–2000-luvulla), mutta kokemukset päihdeperheessä kasvamisesta ovat samanlaisia. Kirjoituskilpailun tehtävänanto on saanut osallistuman ne, jotka ovat kokeneet vanhempiensa juomisen haitallisena ja joille vielä aikuisenakin sen muisteleminen on kipeä asia. Aineiston tarinat antavat rankan ja lohduttoman kuvan lasten määrästä arjesta juovan ja juovien vanhempien kanssa. Päihdeperheessä lapsi elää jatkuvassa pelon, pettymysten, häpeän ja varuillaan olon ilmapiirissä (vrt. Orford ym. 2005). Turvattomuus on selkeästi osa lapsen elämää. Päihdeperheen kirjoittamattomat säännöt: älä tunne, puhu tai luota tulevat hyvin selkeästi esille tarinoissa (vrt. Hellsten 1994).

Häpeä ilmenee kokonaisvaltaisena ilmiönä päihdeperheessä. Juovaa vanhempaa hävetään, lapsi kokee itse häpeää ja häpeä leimaa koko perheen. Juomiseen liittyvä häpeä muistetaan hyvin voimakkaana tunteena, häpeässä eletään. Se kiinnittyy lapsen tunnemaailmaan sekä perheen sisäisiin vuorovaikutussuhteisiin että perheen suhteisiin ympäristöön ja asettuu osaksi lapsen

minä- ja maailmankuvaa. Häpeän pelko on yksi selkeä syy minkä takia asiasta ei puhuta perheen ulkopuolisille (vrt. Laitinen 2004). Perheelle syntyy yhteinen, vuosikymmeniäkin kestävä salaisuus, josta ei puhuta kotona eikä kodin ulkopuolella. Lisäksi lapset tiedostavat mahdolliset seuraamukset vanhemmilleen, joten lapset ovat lojaaleja oman hyvinvointinsa kustannuksella. (vrt. Itäpuisto 2001.)

Lapsi pelkää itsensä, sisarustensa ja toisen vanhemman puolesta. Pelon ilma-
piiri syntyy väkivallan uhasta. Vanhemman ongelmallinen alkoholinkäyttö ja väkivalta kietoutuvat voimakkaasti yhteen (esim. Orford ym. 2005, Itäpuisto 2005; Pirskanen 2011). Usein väkivallan kohteena on äiti mutta myös lapsi ja tekijänä humalainen isä. Väkivalta ilmenee fyysisenä, henkisenä, seksuaalisena tai muuna väkivaltana. Väkivallan eri muodot kietoutuvat niin yhteen, että niiden erotteleminen on vaikeaa. Väkivalta tapahtuu lapsen läsnäollessa. Lapseen vaikuttaa voimakkaasti väkivallan näkeminen, vaikka häntä itseään ei uhattaisikaan. Lapsi voi joutua myös seksuaalisen väkivallan kohteeksi. Vanhempien alkoholinkäyttö altistaa lapsen juovan vanhemman tai ryyppykaverien seksuaaliselle häirinnälle. (esim. Barber & Gilbertson 1999; Velleman & Orford 2001; Itäpuisto 2003.) Aineistossa on kaksi vakavaa lapsen seksuaalisista koskemattomuutta törkeästi loukkaavaa tapausta. Molemmissa tapauksissa on tapahtunut seksuaalirikos, joka on jäänyt selvittämättä.

Päihdeperhe -käsitettä voidaan pitää koko perhettä leimaavana, mutta yhdenkin vanhemman ongelmallinen juominen on koko perhettä ja sen

elämää koskettava asia. Päihdeperhe asettuu kauas ideaaliperheestä. (ks. Orford ym. 2005, 110; Bancroft ym. 2005 122–123.) Päihdeperheen lapsen elämä on muutakin kuin märkää arkea juovan vanhemman kanssa, mutta kuitenkin tarinoista käy ilmi, vanhemman tai vanhempien päihdeiden käyttö sävyttää lapsen koko elämää. Vaikka ongelmallinen vanhempi voi toimia aika ajoin vastuullisesti ja lapsista huolta pitäen, niin pelko juomistilanteiden kärjistymisestä tai uudesta juomaputkesta seuraa lapsia. Päihdeongelmallinen vanhempi ei pysty vastaamaan lapsen tarpeisiin. Valkosen (2006) tutkimuksessa lapset perustelivat runsaan alkoholin käytön sopimattomuutta sillä, että lapset jäivät hoitamatta, juomiseen kuluu rahaa ja perhe-elämä voi tuhoutua. Satunnaista alkoholin käyttöä, esimerkiksi juhliissa, lapset eivät tuominneet ehdottomasti. (Valkonen 2006, 45–53.) Lasten käsitykset hyvästä vanhemmuudesta ovat vaativia, mutta lapsella on oikeus hoitoon, huolenpitoon ja rakkauteen. Pelon, häpeän, pettymysten ja väkivallan tai sen uhan kanssa eläminen on kaukana siitä elämästä mikä vastaa yleistä käsitystä hyvästä, turvallisesta kasvuympäristöstä lapselle. Holmberg (2010, 80) on osuvasti kiteyttävät asian: Lapset elävät olosuhteissa, joita moni aikuinen ei kestäisi, sietäisi tai hyväksyisi lainkaan.

Elämäkertakirjoitukset herättävät kysymyksen siitä, miten ennaltaehkäistä, auttaa ja puuttua päihdeperheen elämään. Päihdeongelmallinen ja läheiset voivat olla eriarvoisessa asemassa palveluiden saannin suhteen. Läheinen voidaan nähdä tukena ongelmallisen hoidolla eikä niinkään itse avun tarvitsija, vaikka aineiston lapsuuden kokemukset osoittivat lapset tarvitsevat apua

ja tukea eläessään päihdeperheessä. (vrt. Itäpuisto & Selin 2013, 142–143.)

Tarinoiden pohjalta tehdyt havainnot vahvistavat jo aikaisempien, artikkelissa viitattujen kotimaisten ja kansainvälisten tutkimusten tuloksia: vanhempien juomisesta seuraa monenlaisia haittoja perheelle. Artikkelit kohdistui vanhemman tai vanhempien ongelmallisesta juomisesta aiheutuvaan pahaan. Harvalla kirjoittajalla oli hyvää sanottavaa juovista vanhemmistaan tai arjesta heidän kanssaan. Lasten kokemasta pahasta on uskallettava puhua. Muuten paha jää piiloon, perheen yhteiseksi salaisuudeksi ja lasten kannettavaksi.

KIRJALLISUUS

- Apo, Satu (2001) Viinan voima - Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholi ajatteluun ja kulttuuriin. Helsinki: SKS.
- Bancroft, Angus & Wilson, Sarah & Cunningham-Burley Sarah & Masters Hugh & Backett-Milburn, Kathryn (2005) Children managing parental drug and alcohol misuse: challenging parent-child boundaries. Teoksessa Linda McKie & Sarah Cunningham-Burley (toim.) Families in society. Boundaries and relationships. The Policy Press: University of Bristol, 149–167.
- Backett-Milburn, Kathryn & Wilson, Sarah & Bancroft, Angus & Cunningham-Burley, Sarah (2008) Challenging Childhoods Young people's accounts of 'getting by' in families with substance use problems. *Childhood* 15 (4), 461–479.
- Bancroft, Angus & Wilson, Sarah & Cunningham-Burley Sarah & Masters Hugh & Backett-Milburn, Kathryn (2005) Children managing parental drug and alcohol misuse: challenging parent-child boundaries. Teoksessa Linda McKie & Sarah Cunningham-Burley Families in society. Boundaries and relationships. The Policy Press: University of Bristol,

- 149–167.
- Barber, James & Gilbertson, Robyn (1999) *The Drinker's Children*. *Substance Use & Misuse* 34 (3), 383–402.
- Fleming, Jillian & Mullen, Paul, & Bammer, Gabriele (1997) A study for potential risk factors for sexual abuse in childhood. *Child Abuse & Neglect* 21 (1), 49–58.
- Granfelt, Riitta (2010) Pahasta kirjoittaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 127–141.
- Hellsten, Tommy (1994) *Elämän lapsi*. Vastuulliseen aikuisuuteen. Helsinki: Kirjapaja.
- Holmberg, Jan (2010) *Päihderiippuvuudesta elämänhallintaan*. Helsinki: Edita.
- Holmberg, Tiina (2003) *Lapset ja vanhempien päihdeongelma*. Opas vanhemmille, lastensuojelun ammattilaisille ja muille lasten kanssa työskenteleville. Saarijärvi: A-klinikkasäätiö/PERHO-projekti.
- Holmila, Marja (1992) *Kulkurin valssi on miesten tanssi*. Naiset alkoholin suurkuluttajina. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Holmila, Marja (2001) *Perhe, päihteet ja sukupuoli*. *Yhteiskuntapolitiikka* 66 (1), 55–62.
- Holmila, Marja (2003) *Läheisen ratkaisut*. Teoksessa Marja Holmila & Janna Kantola (toim.) *Pullonkaloja*. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Helsinki: Stakes, 79–95.
- Husso Marita (2003) *Parisuhdeväkivalta: Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.
- Ilva, Minna & Roine, Mira (2010) *Vanhempien päihteidenkäytön vaikutukset lapseen: katsaus aiheesta tehtyyn suomalaisutkimukseen*. Teoksessa Mira Roine, Minna Ilva & Janne Takala (toim.) *Lapsuus päihteiden varjossa*. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. Raportteja 57. Helsinki: A-klinikkasäätiö, 16–24.
- Itäpuisto, Maritta (2001) *Pullon varjosta valoon – vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita*. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 22. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Itäpuisto, Maritta (2003) *Vanhempien alkoholiongelma, lasten ongelma*. Teoksessa Marja Holmila & Janna Kantola (toim.) *Pullonkaloja*. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Helsinki: Stakes, 31–51.
- Itäpuisto, Maritta (2005) *Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Itäpuisto, Maritta (2006) *Alkoholitutkimuksen unohtetut*. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (3), 282–287.
- Itäpuisto, Maritta (2008) *Pullon pohjimmaisimmat*. Lapsi, perhe ja alkoholi. Jyväskylä: Kirjapaja.
- Itäpuisto, Maritta & Selin, Jani (2013) *Miten palvelut vastaavat päihteiden käyttäjän läheisten avuntarpeisiin?* Teoksessa Katariina Warpenius, Christoffer Tigerstedt & Marja Holmila (toim.) *Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle*. Tampere: THL, 138–145.
- Johnson, Patrick & Stone, Rachel (2009) *Parental Alcoholism and Family Functioning: Effects on Differentiation Levels of Young Adults*. *Alcoholism Treatment Quarterly* 27 (1), 3–18.
- Jähi, Rita (2003) *Elämää vanhemman psyykkisen sairauden varjossa*. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo, Ilka Kangas & Ullamaija Seppälä (toim.) *Sairas, potilas, omainen*. Tampere: SKS, 192–224.
- Kallström Cater, Åsa (2007) *Pappas våld mot mamma – barns förståelse och komplexa offerskap*. Teoksessa Maria Eriksson (red.) *Barn som upplever våld*. Nordisk forskning och praktik. Mölnlycke: Gothia Förlag, 38–50.
- Kelley, Michelle L & French, Alexis & Bountress, Kaitlin & Keefe, Heather A. & Schroeder Valarie & Steer, Kate & Fals-Stewart, William, & Gumienny, Leslie (2007) *Parentification and family responsibility in the family of origin of adult children of alcoholics*. *Addictive Behaviors* 32 (4), 675–685.
- Kroll, Brynna & Taylor, Andy (2003) *Parental substance misuse and child welfare*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Kujasalo, Anne & Nykänen, Hannele (2005) *Viinin viemää*. Nainen alkoholin ansassa. Helsinki: Myllyhoitoyhdistys.
- Kurvinen, Anne (2010) *Häpeän päivät, pelon yöt – Lapsen elämää juovan vanhemman kanssa aikuisena kirjoitetun tarinan välittämänä*. Pro gradu -työ. Ro-

- vaniemi: Lapin yliopisto.
- Krug, Etienne G. & Dahlberg, Linda L. & Mercy, James A. & Zwi, Anthony B. & Lozano, Rafael (2002) Väkivalta ja terveys maailmassa – WHO:n raportti. Jyväskylä. Lääkärien sosiaalinen vastuu ry ja Terveyden edistämisen keskus ry. http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/full_fi.pdf Luettu 17.8.2010
- Laiho, Mari (2006) Seksuaalisen hyväksikäytön kokemukset lapsuudessa ja avun tarve aikuisna. Laurea Ammattikorkeakoulun julkaisusarja B14. Vantaa: Laurea.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Mustonen, Heli & Österberg, Esa (2010) Missä juodaan? Alkoholinkäyttö kotija anniskelu ympäristössä. Teoksessa Pia Mäkelä & Heli Mustonen & Christoffer Tigerstedt (toim.) Suomi juo. Suomalaisen alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. Helsinki: THL, 70–83.
- Nicholas, Karen B. & Rasmussen, Elizabeth H. (2006) Childhood Abusive and Supportive Experiences, Inter-Parental Violence, and Parental Alcohol Use: Prediction of Young Adult Depressive Symptoms and Aggression. *Journal of Family Violence* 26 (1), 43–61.
- Orford, Jim & Natera, Guillermina & Coppello, Alex & Atkinson, Carol & Mora, Jazmin & Velleman, Richard & Crundall, Ian & Tiburcio, Marcela & Templeton, Lorna, Walley, Gwen (2005) *Coping with alcohol and drug problems: The experiences of family members in three contrasting cultures*. London & New York: Routledge.
- Orford, Jim (2013) *Power, Powerlessness and Addiction*. New York: Cambridge University Press.
- Pakkanen, Emilia (2010) ”Jaksako vai haakeko apua” – lasten tarinat Varjomaa-ilmaverkkopalvelussa. Teoksessa Mira Roine, Minna Ilva & Janne Takala (toim.) *Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä*. Raportteja 57. Helsinki: A-klinikkasäätiö, 72–78.
- Peltoniemi, Teuvo (2003) Päihdeperhe on kansanterveysongelma – Lasinen lapsuus – gallupin tuloksia. Teoksessa Kirsi Utolahti & Teuvo Peltoniemi (toim.) *Pikkuikäisiä. Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus – hankkeesta*. Jyväskylä: A-klinikkasäätiö, 164–167.
- Piispa, Minna & Heiskanen, Markku (2009) Alkoholien rooli naisten parisuhteissa kokeman väkivallan seurauksissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (1), 45–53.
- Pirskanen, Henna (2011) Alkoholien isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 53/2011. Helsinki: Väestöliitto.
- Pitkänen, Tuuli (2006) *Alcohol Drinking Behaviour and Its Developmental Antecedents*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies of Education, Psychology and Social Research 203.
- Pitkänen, Tuuli & Kaskela, Teemu & Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena (2014) Päihdehoidossa olevien vanhempien huolet ja tuen tarpeet sekä kokemukset palvelusta. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 274–285.
- Raitasalo, Kirsimarja (2004) *Päihdeongelmaisten läheiset Suomessa*. Teoksessa Anja Koski-Jännes & Vilma Hänninen (toim.) *Läheiseni on päihdeongelmainen*. Helsinki: Kirjapaja, 13–17.
- Roine, Mira & Ilva, Minna (2010) Joka neljännessä suomalaisperheessä käytetään lasten näkökulmasta liikaa päihteitä. Teoksessa Mira Roine, Minna Ilva & Janne Takala (toim.) *Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä*. Raportteja 57. Helsinki: A-klinikkasäätiö, 26–37.
- Roine, Mira & Ilva, Minna & Takala, Janne (toim.) (2010) *Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä*. Raportteja 57. Helsinki: A-klinikkasäätiö.
- Takala, Janne & Ilva, Minna (2012) Mikä suojaa nuorta aikuisten alkoholinkäytön aiheuttamilta haitoilta? *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (2), 176–185.

-
- Takala, Janne & Roine, Mira (2013) Nuorten kokemuksia aikuisten alkoholin käytöstä. Teoksessa Katariina Warpenius, Christoffer Tigerstedt & Marja Holmila (toim.) Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Tampere: THL, 24–35.
- Törmä, Tiina (2011) Juovasta äidistä raittiiksi äidiksi. Alkoholismista toipumisen prosessi äitien kertomana. Acta Universitatis Ouluensis. E Scientiae Rerum Socialium 123. Oulu: Oulun yliopisto.
- Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylä Studies of Education, Psychology and Social Research. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Velleman, Richard & Orford, Jim (2001) Risk and resilience. Adults who were children of problem drinkers. London: Harwood Academic Publishers.
- Walsh, Christine & MacMillan, Harriet & Jamieson, Ellen (2003) The relationship between parental substance abuse and child maltreatment: findings from the Ontario Health Supplement. Child Abuse & Neglect 27 (12), 1409–1425.
- Wolin, Steven J. & Bennett, Linda A. (1984) Family rituals. Family Process 23 (3), 401–420.